

نگاهی به خطبه حضرت زهرا(س)

پژوهشگر و مدرس دکتر هادی رستگار مقدم

خطبه حضرت زهرا(س) را باید با واقع‌نگری خواند و برای فهم آن به روایات دیگر و اسناد تاریخی نیز رجوع کرد. تنها با آگاهی از بستر تاریخی و امثال آن می‌توان درک کرد که خطبه ایشان از حد یک سخنرانی حماسی یا اظهار مصیبت و شکایت، فراتر است. این خطبه راحتی نباید به‌عنوان اعتراض به سیاست مالی و اقتصادی دولت که براساس شورایی شکل یافته است یا به‌عنوان موضوع شخصی برسر میراث پیامبر(ص) تصور کرد. هرچند که زمین‌فدک بسیار اهمیت داشته است و ما جرای فدک، به‌منزله درخواست مساحتی از زمین به‌عنوان ذخیره اقتصادی یک خانواده است، ولی آن را نزاع مادی برسرزمینی معین به اسم «فدک» یا دست یابی به سرزمینی غله‌خیز نباید تلقی کرد. فدک که در بخشی از این خطبه به آن اشاره شده است، رمز

قیامی تاریخی است که از حدود حجاز گذشته است و پایه‌ریز حکومتی جهانی است. بنابراین خطبه حضرت زهرا(س) زوایای بسیاری در خود دارد. در این خطبه، نخست حضرت به حمد و سپاس الهی پرداخته و نعمت‌های فراوان خدای تعالی را یادآوری کرده‌اند و خود را غرق در نعمت‌های الهی دیده‌اند. همان‌گونه که خداوند در آیه شریفه، بدان امر فرموده است: «وَذَكِّرْ فَإِنَّ الذِّكْرَ تَنْفَعُ الْمُؤْمِنِينَ؛ پس یادآوری نعمت‌ها، موجب نفع مؤمنان خواهد بود.» (ذاریات / ۵۵).

در قسمت بعدی خطبه، آن بانوی بزرگ اسلام از انصار گلاهی می‌کند که «بیشینیان شما انصار، جان‌فشانی‌ها کردند اما شما به‌خاطر اینکه دچار شرک شده‌اید و ایمان منزلت‌لی پیدا کرده‌اید و همچنین به‌تن‌آسایی روی آور شده و از حق دوری گزیده‌اید تا خود را از تنگناهای معیشت برهانید و گشایش در کارهایتان ایجاد کنید.» در راه حق قیام نکردید». این رفتارهای انصار، موجب ناامیدی حضرت زهرا(س) از تأثیرپذیری آنان شده است. سپس در ادامه، فرزندان اوس و خزرج را که جزو مهاجران و انصار بودند، مخاطب قرار داده، ابتدا به تمجید و تعریف از آنان می‌پردازد و در پایان تمجیدهای فرمایند: «شما بودید که امر دین را به فرمان رسول خدا(ص) اطاعت کردید و آن را به انتظام درآوردید» و در پایان به گله‌مندی و توبیخ آنان پرداخته، می‌فرمایند: «اکنون پس از این مقدمات (تعریف و تمجیدها) چگونه پس از آنکه حالت و موقعیت برایتان بیان شد و روشنی مطلب گفته شد، باز هم متحیر و حیرانید؟ و چگونه اموری را که روشن است و آشکار، مخفی می‌کنید؟ یا حداقل تظاهرمی‌کنید که برایتان روشن نیست؟ و چگونه پس از آنکه به اسلام روی آوردید، به قهقرا برمی‌گردید؟ یا مخالفت کردنتان با رسول خدا(ص)، در مورد عترت و خاندانش، به خدا مشرک می‌شوید؟»

و بعد می‌فرمایند: «می‌دانم که شما مردم به‌سوی راحتی و زندگی آسوده و وسیع روی کرده‌اید» و بعد با عباراتی چون «وَالْعَدُوُّ اسْتَشْرَعَتْهَا قُلُوبُكُم» ادامه می‌دهند: «من از شما انتظار وفاداری ندارم؛ زیرا غدر و بی‌وفایی به قلب‌های شما چسبیده

و در آن منزل کرده است.»

«وَلِكَيْتَها قِيَضَہُ النَّفْسِ». در زبان عربی، این تعبیری است که هنگامی که در وجود انسان دردی درونی باشد و ظرف آن پر شود، سرریزی می‌شود. دل انسان، آن‌گاه که حزن و اندوهش فراوان شد و احاطه بر آن یافت، بی‌اختیار درد و رنج خود را بیرون می‌ریزد. چه جملاتی در این خطبه، حضرت زهرا(س) بیان می‌کنند! قلب ایشان سرریز از این درد بی‌وفایی است.

زهرا ی مرضیه(س) با جملاتی، افراد حاضر را خطاب قرار می‌دهند و می‌فرمایند، «خورچین‌هایتان را ببندید و محکم کنید. ولی این (حکومت) شتری است که پشتش زخم است. آری، پاهای این شتر تاول زده و سوراخ است و به مقصد نخواهد رسید». حضار در پاسخ، ابتدا به فضیلت‌های حضرت فاطمه(س) و رسول خدا(ص) و امیرالمؤمنین(ع) اشاره می‌کنند و به‌اصطلاح سنگ‌تمام می‌گذارند، ولی درعین حال در پایان سخن، دلایلی را مطرح می‌کنند که براساس آن روند کنار گذاشتن اهل بیت(ع) را می‌ستایند و فدک را که مال بخشیده شده رسول خدا(ص) به فاطمه زهرا(س) بود، مصادره کرده و بعد خطاب به حضرت زهرا(س) می‌گویند: «ایا رأی ونظر شما این است که ما در این مسئله با پدران، مخالفت کنیم که فرمود ما جماعت پیامبران اِرت نمی‌گذاریم؟» حضرت در پاسخ می‌فرمایند: «سبحان!...! پیامبر اکرم(ص) از کتاب خدا روی‌گردان نبود و مخالف احکام قرآن، حکمی نمی‌داد. پیوسته او پیرو قرآن بود و در قفا و پشت سوره‌های آن را می‌پیمود. آیا می‌خواهید علاوه بر غدر و مکر، چیزی به ایشان نسبت دهید؟ این کار شما بعد از وفات ایشان، شبیه آن دام‌هایی است که در زمان حیاتشان برای آن حضرت گسترانیدید.»

این سخنان از درون و باطن غمناک دختر رسول خدا(ص) برمی‌خیزد تا فردی او را باری کند و البته فردی پیدا نشد؛ الا اندک افرادی از یاران امیرالمؤمنین(ع) که البته آن‌ها هم کاری از پیش نبردند.

این چند فراز از خطبه حضرت فاطمه(س) را مرور کردیم. مطالعه کامل خطبه را توسطه می‌کنیم؛ خطبه‌ای که بسیاری از قفل‌هایی را که در تاریخ صدر اسلام بعد از وفات شهادت‌گونه رسول خدا(ص) ایجاد شد، می‌گشاید.

بیرس و بدن

حکم مال حرام

در این ستون به‌پرسش‌های شما درباره حکم مسائل مختلف از نظر شرعی پاسخ خواهیم داد. شما مخاطبان گرامی می‌توانید پرسش‌های خود را به شماره پیامک ۳۰۰۰۷۲۸۹ یا ۲ در میان بگذارید.

● **سؤال:** خانمی که درآمد همسرش از راه نامشروع و حرام است و خودش نیز منبع درآمد مستقلی ندارد، وظیفه‌اش در استفاده از آن مال چیست؟

● **پاسخ اجمالی:**

چنانچه فردی درآمد حرام و حلال دارد و فردی که از اموال او استفاده می‌کند، نمی‌داند آنچه اکنون مورد استفاده اوست از حلال است یا از حرام، استفاده او از آن مال مشکلی ندارد، ولی اگر فردی همه درآمدش حرام باشد، استفاده از آن مال دو صورت دارد:

الف) اگر به‌عنوان نمونه، سرپرست خانواده مواد غذایی را دزدیده، به خانه بیاورد، استفاده از آن برای خودش و دیگر اعضای خانواده حرام خواهد بود، مگر آنکه نیاز به حد اضطراب برسد که در آن هنگام نیز باید به حداقل‌ها بسنده کرد.

ب) سرپرست خانواده، اموالی را از راه حرام به‌دست آورده و با آن وسایلی را خریده و به خانه آورده است که در این موارد، از آنجا که فروشنده آن وسایل، رضایت به معامله داشته، استفاده از آن وسایل برای اعضای خانواده نامشروع نبوده است، اما این نافی مسئولیت سرپرست خانواده در برگرداندن اموال به صاحبانش نیست.

● **آیت‌ا...العظمی سبستان:**

حرام بودن مال، موجب حرام بودن آنچه می‌خرد، نیست.

● **آیت‌ا...العظمی شیرین‌زنجانی:**

در صورتی‌که اطمینان ندارید از عین مال حرام است، تصرف و استفاده اشکال ندارد.

● **آیت‌ا...العظمی صافی‌گلپایگان:**

چنانچه بدانید عین مال حرام است، استفاده از آن جایز نیست.

● **آیت‌ا...العظمی مکارم‌شیرازی:**

مادامی که درآمدی ندارید، مجاز هستید به مقدار نیاز از آن استفاده کنید.

● **آیت‌ا...العظمی نوری‌همدانی:**

در صورتی‌که بدانید مال مذکور به‌عینه حرام است، تصرف در آن جایز نیست.

در گفت‌وگو با کارشناس مذهبی درباره حفظ محیط زیست مطرح شد

طبیعت حق فراموش شده

آمنه مستقیم^(۱) وقتی از وظایف و

تکالیف دینی صحبت می‌شود،

معمولا ذهنمان سمت نماز و

روزه و قرآن خواندن می‌رود.

در حالی که این وظایف

دامنه‌ای گسترده دارد و فقط به

حقوق الهی محدود نمی‌شود

و خدایی که نماز را به‌عنوان راه

صحبت با خود طراحی کرده،

طبیعت و محیط‌زیست را هم آیه

و نشانه خود معرفی و بر حفظ

آن تأکید کرده است، از این‌رو در

آموزه‌های دینی، قوانینی برای ارتباط

با محیط‌زیست بیان شده است که در

گفت‌وگو با حجت‌الاسلام والمسلمین

ابراهیم بهاری، کارشناس مذهبی، بخشی

از آن‌ها را مرور کرده‌ایم. از آنچه در ابعاد

مختلف فقهی و روایی و در سیره اهل بیت^(ع)

به دست ما رسیده است، می‌توان دریافت که

این آموزه‌ها، به همه مسائل زندگی انسان توجه

کرده‌اند و نکات مهمی در همه امور از آن‌ها وجود

دارد؛ شاید سؤال شود که آیا در روایات و آموزه‌های

دینی، درباره گل و گیاه و فضای سبز و کشاورزی و

درخت و مسائل مربوط به محیط‌زیست و زندگی

و حقوقی که محیط بر گردن انسان دارد، نیز

مطالبی وجود دارد یا خیر؟

حجت‌الاسلام والمسلمین بهاری:

مسئول بودن یعنی همان‌طور که هریک از ما در ادای حقوق دینی مثل نماز و روزه شخصا وظیفه داریم و نمی‌شود آن را به گردن دیگری بیندازیم، در رفتار با طبیعت هم هریک از ما شخصا وظیفه داریم

۷۲ هزار روایت درباره محیط‌زیست

در پاسخ باید بگوییم بیش از ۷۲ هزار روایت درباره گل و گیاه و درخت و کشاورزی و امثال آن در دست‌است که ۷ هزار از این احادیث، درباره حقوقی‌است که انسان در مقابل محیط‌زیست برعهده دارد. شخصی از پیامبر(ص) پرسید: «یا رسول!...! اگر به اندازه‌ای فرصت داشته باشید که دو رکعت نماز بخوانید یا یک درخت بکارید و از دنیا بروید، چه می‌کنید؟» حضرت رسول(ص) فرمودند: «قطعا درخت می‌کارم».

امام سجاد^(ع) در رساله حقوق خود، حقوق مختلف را به چهار قسمت حق ا...، حق الناس، حق النفس و حق المحيط تقسیم کرده‌اند و این یعنی محیط‌زیست و زندگی نیز بر گردن ما حقی دارند و اگر رفتار انسانی سبب تضییع حق آن‌ها شود، روز قیامت پاسخگو و مسئول است؛ اینکه به دلیل صنعتی شدن زندگی بشر، برخی حقوق طبیعت زیر پا گذاشته می‌شود، بدان معنا نیست که مسئولیت ما رفع شده است. اینکه در همه مشکلات، انگشت اتهام را به سمت نهادها و مسئولان بگیریم، درست نیست. برپایه آموزه‌های دینی، همه ما مسئول هستیم. امیرالمؤمنین^(ع) می‌فرمایند: همه شمارعیت و همه مسئول هستید؛ یعنی از شما سؤال می‌شود، این مسئول بودن یعنی همان‌طور که هریک از ما در ادای حقوق دینی مثل نماز و روزه شخصا وظیفه داریم و نمی‌شود آن را به گردن دیگری بیندازیم، در رفتار با طبیعت هم هریک از ما شخصا وظیفه داریم، مثل اینکه در مصرف آب اسراف نکنیم، به فضای سبز به‌ویژه درختان صدمه نزنیم، اگر برای تفریح و سفر به دامان طبیعت می‌رویم، آن را آلوده یا تخریب نکنیم و حالا که رشد فناوری به کمک ما آمده است، مراقب استفاده از کاغذ باشیم و تا جای ممکن از مصرف آن بپرهیزیم و یادمان باشد که کاغذ، زیاله نیست و این‌طور نباشد که بگوییم این‌ها وظایف مسئولان است و به ما ربطی ندارد، بلکه همه ما موظفیم.

۳ عامل طبیعی مؤثر در حیات انسان

امام صادق^(ع) می‌فرمایند: «زندگی جز به‌سبب چیز خوش نمی‌شود؛ هوای پاک، آب فراوان و گوارا و زمین نرم و سست (آماده زراعت)» (تحف العقول، ص ۳۲۰). از این قسم روایات فراوان است؛ این یعنی این سه، موجب حیات انسان هستند که اگر نباشند، حیات او به خطر می‌افتد. به تعبیر دیگر، امام صادق^(ع) حیات و بقای بشر را مبتنی بر این سه امر می‌دانند.

رئیس مکتب تشیع همچنین می‌فرمایند: «هرگز درختان را قطع نکنید که خداوند، عذاب شدیدی را بر شما فرود می‌آورد». شاید زمان بیان این سخن، مردم معنای بلای الهی را به‌درستی درک نمی‌کردند اما امروز ما که می‌دانیم درختان چه تأثیری بر پالایش هوا، بازدارندگی از سیلاب و سرسبزی و نشاط محیط می‌گذارند، خوب درک می‌کنیم که قطع آن‌ها برای تولید کاغذ یا دیگر امور، چه مشکلاتی را برای ما به‌وجود می‌آورد؛ مثل آلودگی هوا که این روزها مور خیلی از سازمان‌ها به‌ویژه آموزش و پرورش را دچار مشکل کرده است.

حفظ محیط‌زیست با مسئولیت‌پذیری

انسان به‌عنوان خلیفه...، در برابر نعمت‌های الهی مسئول است. امروز شاهدیم همین‌ها که بدون آن تألیه‌ای نمی‌توان زندگی کرد، با رفتارهای اشتباه ما به‌شدت آلوده شده است؛ البته برخی مسائل اجتماعی، جهانی است و فقط مربوط به ایران نمی‌شود و از مرزهای ملی فراتر می‌رود؛ مثل تولید گازهای گلخانه‌ای، چند روز قبل، ناسا تصویری از شبه‌قاره هند را نمایش می‌داد که گویی حبابی از دود و غبار، آن را پوشانده بود.

وقتی نمی‌خواهیم از آلودگی هوا صدمه ببینیم، باید همه به‌نوبه خود به وظایفمان عمل کنیم؛ برای مثال در موضوع آلودگی هوا، یک مسئول می‌تواند با یک تصمیم و ابلاغ صحیح، به کاهش و رفع آن کمک کند و یک شهروند با استفاده نکردن از وسیله نقلیه شخصی، ما در عرصه حفظ محیط‌زیست و کاهش مشکلات آن، نیازمند مسئولیت‌پذیری فرد فرد انسان‌ها هستیم، نه مسئولیت‌گریزی و انتظار داشتن از دیگران.

نزول بلا با قطع درخت

در روایتی از امام صادق^(ع) توصیه شده است که آب

را آلوده نکنید و همچنین حضرت، قطع درختان میوه

را سبب نزول عذاب الهی بیان کرده‌اند. از ایشان در

روایت دیگری آمده است: «کمترین اندازه اسراف، عبارت

است از دور ریختن آب باقی‌مانده در ظرف، یخشیدن لباسی

که برای پوشش، مورد نیاز است و به دور انداختن هسته میوه... حالا ما

چه می‌کنیم؟ چقدر در حفظ آب مراقبیم؟ آیا عادت داریم آب حاصل از

شست‌وشوی سبزی را پای درختان و گیاهان بریزیم تا اسراف نشود؟ چقدر

مراقب هستیم که آب هدر نرود؟

روایات را امروزی، تفسیر و تبیین کنیم

باید روایات را به‌روز ترجمه و تبیین کرد. بی‌شک در زمان اهل بیت^(ع)، فناوری‌ها و رشد صنعت، مثل آنچه امروز در حال وقوع است، نبوده است، اما این بدان معنا نیست که معصومان^(ع) آینده‌نگری نمی‌کردند؛ چنان‌که با روزآمدسازی آموزه‌های روایی، می‌بینیم که رعایت حق محیط‌زیست، اصلی اساسی است و نباید به‌بهانه رشد و توسعه شهری و صنعت، به محیط‌زیست آسیب‌های جبران‌ناپذیر وارد کنیم.

گرفتاری محیط‌زیست، از ترک واجبات ماست

خیلی از مشکلات امروز محیط‌زیست مثل آلودگی هوا، کاهش بارش و کم شدن ذخایر آبی، افزایش دمای هوا و امثال آن، ناشی از ترک فعل‌ها و ترک حقوقی‌است که بر گردن داریم و بر اثر همین ترک فعل‌ها، دچار مشکل می‌شویم، در حالی‌که در شرع مقدس باید حق را رعایت کرد، حتی اگر حق مورچه‌ای باشد. نقل است سلیمان نبی^(ع) که به اذن خدا امکان تکلم با حیوانات را داشت، وقتی در میانه کویر متوجه وحشت مورچه‌ها شد، به لشکر خود دستور داد توقف کنند تا مبادا حق آن‌ها ضایع شود. قرآن کریم، بایان این قصه‌های خواهد رعایت کردن حقوق دیگران اعم از انسان‌ها و طبیعت را به ما آموزش دهد.

از مجموع ۸۵ میلیون جمعیت، ما تک‌به‌تک مسئول هستیم و باید حقوق محیط‌زیست را رعایت کنیم و تا جایی هم که می‌شود، از مسئولان بیرسیم و درعین این سؤال، باید اهل رعایت هم باشیم؛ وگرنه به فرموده قرآن کریم، در دنیا و آخرت مؤاخذه می‌شویم. انسانی که خدا او را خلیفه خود در زمین برگزیده است، باید حواشش به طبیعت و محیط‌زیستش هم باشد؛ برای مثال در مسئله آلودگی هوا، باید خود اهل زمین هوا را تمیز و تصفیه کنند، وگرنه آلودگی‌های تولید شده که اجازه خروج از لایه ازن را ندارند، حیات ما را به خطر می‌اندازند. پس باید خودمان مراقب هوا باشیم؛ هرچند مسئولان هم در این باره وظیفه دارند؛ البته مشکل ما فقط آلودگی هوای زمستان نیست، بلکه در تابستان هم با پدیده گردوغبار مواجهیم. زمستان ضعیف، تابستان پرلر را به دنبال دارد؛ اینکه در پاییز و زمستان، یرف و باران نداریم، در تابستان با بی‌آبی مواجه می‌شویم و همین بی‌آبی به از بین رفتن مراتع و دام و طیور، می‌انجامد و حتی آب نوشیدنی کم می‌شود.

همه، مسئول هستیم

زندگی صنعتی، بلای بزرگی بر سر ما آورده است. بخاری روشن است و پنجره را با می‌گذاریم، استفاده مخفیانه از مازوت و آلوده کردن هوا... در کنار هم پازل بسیار پیچیده‌ای است. هوا و آب و خاک به اندازه کرد زمین گسترده است و همه اعم از مردم و دولت‌ها باید مسئولیت خود را انجام دهند؛ وگرنه همه آسیب می‌بینند، مثل اینکه در راندگی برای حفظ جان و مالمان، اهل رعایت هستیم و نمی‌گوییم صرفا راهنمایی‌وراندگی و دیگران باید رعایت کنند. این همان معنای کلام امیرالمؤمنین^(ع) است که فرمودند: «همه شمارعیت هستید و همه سؤال می‌شوید».

درباره محیط‌زیست، امر به معروف کنیم

خوب است دولت را رها کنیم؛ شاید دولت در این بار مسئولیتی توان نداشته باشد. مردم دلایل آلودگی را می‌بینند و می‌شناسند؛ مثل خودروهایی که باعث آلودگی می‌شوند یا مازوت‌هایی که سوزانده می‌شود. خوب است خود ما وارد فضای تذکر و پیگیری برای رفع مشکل آلودگی هوا شویم. بار مسئولیت، بسیار سنگین است و شرع مقدس همان‌طور که درباره مسائل مختلف امر به‌معروف و نهی‌ازمنکر را واجب کرده است، بر حفظ و نگهداری محیط‌زیست هم تأکید می‌کند و با ورود و احساس مسئولیت مردم، دولت‌ها هم منضبط‌تر و پاسخگوتر می‌شوند. حفظ جان انسان از همه مسائل مهم‌تر است، حتی شکستن نماز و تقیه برای حفظ جان، جایز است. پس چرا از طبیعت که بستر بقا و ادامه حیات ماست، حفاظت نکنیم؟ به‌ویژه که دین و آموزه‌هایش، در این باره دست ما را باز و پرگذاشته است تا بدانیم با هریک از عناصر محیط طبیعی، چطور برخورد کنیم تا بهره‌ای را که باید، از آن‌ها ببریم و درعین حال از تخریب و صدمه‌شان جلوگیری کنیم.